

Prikaz tradicijskog načina života u TV seriji *Gruntovčani*

VESNA PERŠIĆ KOVAČ

1. Uvod

Gruntovčani, dramska serija Radio televizije Zagreb prvi je put emitirana daleke 1975. godine. Prema scenariju Mladena Kestnera, legendarni hrvatski režiser Krešo Golik snimio je deset epizoda od kojih svaka traje pedeset i pet minuta. Iako ih povezuju isti likovi, svaka od deset epizoda obrađuje zasebnu temu i prikazane su pod sljedećim nazivima: *Božja vola*, *Jelen*, *Babica su nakanili hmreti*, *Zlatna jajca*, *Ovce idu*, *Ščukin berek*, *Kompanjoni*, *Žufka čuča*, *Na probi* i *Ostajte ovdje*. Glavni glumci Smiljka Bencet i Martin Sagner vrlo su uspješno utjelovili legendarne likove Regice Katalenić i Andrije „Draša“ Katalenića – Dudeka, a svakako treba spomenuti i ostale *stanovnike* Gruntovca koji se pojavljuju u svakoj ili u pojedinim epizodama: Marija Aleksić kao Cila Grabarić, Biserka Alibegović kao Franca Pišpekova, Jagoda Antunac kao Fika Frkačeva, Slavko Brankov kao Omladinac Ivo, Rikard Brzeska kao Gaber Kuzma, Vanja Drach kao Kuzminec, Zvonimir Ferencić kao Franc Ožbolt – Cinober, Eugen Franjković kao Martin Škvorc, Marija Geml kao Kata Ožbolt, Adela Horvat kao Maga Helapova – Babica, Franjo Majetić kao Đuro Mikulec – Besni, Mladen Šerment kao Imbra Grabarić – Presvetli, Zoran Pokupec kao Brico Gašpar, Joža Šeb kao Šinter Čvarkeš, Zvonimir Torjanac kao Lugar Pišta te na kraju Nikola Novosel kao Tuna Pišpek. Zanimljivo je kako se neki od likova iz serije pojavljuju u TV filmu *Kolinje* i miniseriji *Mejaši*. Ostale su upamćene naslovna i odjavna pjesma za koje je stihove napisao poznati Molvarac Dubravko Ivančan, uglazbio ih je Živan Cvitković, a izvele članice vokalne skupine *Ladarice*.

2. Tradicijsko graditeljstvo i stanovanje

Prve promjene i društveno raslojavanje podravskog sela na prvi pogled moguće je opaziti kroz prikaz dva načina stanovanja, od kojih je onaj siromašnijeg dijela stanovnika Gruntovca zadržao najviše elemenata tradicijskog, dok se kod bogatijih i snalažljivijih obitelji opažaju promjene u gradnji kuće i gospodarskih objekata te unutarnjeg uređenja doma. Tipično podravsko selo s kućnim inzulama čiju osnovicu čine šire ulice uz glavne prometnice povezane nizom manjih i kraćih uličica.

Kućišta imaju uglavnom tradicijski raspored: stambeni i gospodarski objekti poredani su unizu od ulične fronte do kraja dvorišta. Od gospodarskih objekata najčešće se javljaju staja, sjenik ili štagalj, svinjac, kokošinjac, drvarnica i slično. Unutar dvorišta, u nizu ili izvan njega, javlja se još neizostavan koš ili *kuružnjak*, bunar, zahod, krušna peć i slično. Prikazane su kuće od naboja pokrivene slamom koja je u ponekim slučajevima već zamijenjena crijepom biberom. Time je dokumentirana česta pojava izmjene prvobitne gradnje iz druge polovice devetnaestog stoljeća i prilagođavanja potrebama mlađih generacija. Trstini, materijalu koji je bio sastavni dio pri izgradnji stropova, posvećena je jedna epizoda serije. Prema sjećanju suradnika na terenu trstina je rasla u polju, na *mrtvicama*, gdje se nakupljala voda. Želi su je vlasnici kuća prilikom izgradnje ili su je kupovali od stanovnika Sigeca (lokalitet na kojem je snimana serija, op. a.), kojima je ta aktivnost pružala dodatni izvor zarade. Kod prikaza starijeg tipa nastambi nezaobilazan je element otvoreni trijem (*ganjek*) koji se proteže čitavom dužinom kuće, a ogra-



Sl. 1. Kuhinjski ormar „kredenc“
(etno-kuća obitelji Erdec, Peteranec, snimio: R. Čimin).

đen je drvenim plotom od dasaka. Životnost mu daje cvijeće posađeno u stare lonce i odbacene limenke. Pozornost privlači i neizostavni detalj gotovo svakog podravskog seoskog dvorišta: koš *kuruznjak* od pletera, pokriven slamom te plot od pletera ili drvenih dasaka s velikim ulaznim vratima za zapregu pored kojih su ona manja namijenjena ljudima. Posebno zanimljiv detalj čine različiti mehanizmi za zatvaranje vrata izrađeni od drveta ili metala, i to u priručnim kućnim radionicama.

Unutrašnjost ovih kuća podijeljena je na tri prostorije (koje povremeno vidimo i u prizorima serije): kuhinju, sobu i sobicu (komoricu), opremljene pokućstvom iz različitih vremenskih razdoblja. Ipak, najčešći su prizori iz kuhinje, prostorije u kojoj je obitelj boravila čitav dan i gdje su se, osim pripreme hrane, obavljali i drugi poslovi, primali gosti, donosile važne odluke. Kuhinjsko pokućstvo bilo je oskudno. U kutu kuhinje bila je smještena zidana peć na kojoj je lonac s vrelom vodom te metalna posuda (*ranjica*) s pripremljenim objedom. Iznad peći na užetu se suše kuhinjske krpe i rublje, a na zidnoj polici metalni poklopci. Veliki stol, klupa i stolci bez naslona (*štokrlini*) zauzimaju središnji dio prostorije. Predmet novijeg datuma, nezaobilazan u svakoj seoskoj kući još od 1930-ih godina, bio je kuhinjski ormar (*kredenc*) s ostakljenim gornjim policama, dvije ladice i donjim ormarićima koji su služili za odlaganje posuđa. Ovaj dio pokućstva pratio je nekoliko generacija i često bio ukrašavan limenkama s izmijenjenom prvotnom namje-

nom te urama budilicama što su glasno otkucavale prolaznost. Uređenje doma ne bi bilo potpuno bez posoblja: tekstilnih, uglavnom vezom ukrašenih predmeta koji su uljepšavali svaki prostor. U kuhinji to su nezaobilazni *zidnjaci*, ukrasne zidne krpe s vezanim prizorima iz svakodnevnog života te kratkim stihovima koji prosvjećuju ili daju upute kako biti dobra domaćica (prisjetimo se samo one: *Kuharice manje zbori da ti ručakne zagori* ili *Umijse svakog dana, nemoj biti neoprana*). Osim *zidnjaka*, prikazane su i zidne vezene torbice za češljeve, šibice te ukrasne trake izvezene motivima cvijeća ili voća u već spomenutom *kredencu*.

Rijetki prizori snimljeni u sobi pokazuju nam najčešće oskudno pokućstvo, a središnje mjesto zauzima visoki krevet s nekoliko velikih jastuka (*vankuša*) te blazinama bogato napunjenim perjem. Posteljina nije ukrašena vezom, već se koristila industrijska tkanina plavo-bijelog ili crveno-bijelog geometrijskog uzorka. Raspelo pokrivenog korpusa smješteno iznad kreveta prikazano je uz temu žalovanja.

Drugi tip nastambi, uglavnom imućnijih obitelji, čine kuće zidanice. Najčešće su to jedinke s bočnim natkrivenim ulazom ili trijemom, zidane početkom 20. stoljeća. U njihovim dvorištima vidimo gospodarske objekte starijeg tipa ili pak one zidane u istom razdoblju kao i kuća, s osobito lijepo izvedenim ukrasima na drvenim vratima sjenika. Na sli-

Sl. 2. Zidno zrcalo
(etno-kuća obitelji Erdec, Peteranec, snimio: R. Čimin).



čan način ukrašeni su i *kuružnjaci* izrađeni od letvica i pokriveni crijepom. Kako je serijom dokumentiran način života s kraja 1960-ih i početka 1970-ih godina, prikazan je i tip kuća popularno zvan *fronta*: zidanica s dvije sobe uz ulicu te ostalim prostorijama građenim u ključ. Nezaobilazan element ovih kuća su prepoznatljivi *trokrilni* prozori uz ulicu. Uz ovaj tip kuća javljaju se i novi gospodarski objekti poput velikih staja ili tovilišta, prilagođenih promjenama u načinu privređivanja.

Vinogradarstvo i proizvodnja vina nezaobilazan je element svakodnevnog života, a osobito je zanimljiv prikaz *kleti* građene katnom konstrukcijom s vrlo oskudno uređenom unutrašnjošću na kojoj nisu vidljive prilagodbe razdobljima nakon gradnje. Kao zanimljiv detalj koji gledatelja uvodi u priču, prikaz je drvene naprave zvane *klopotec*, čiji se dijelovi okreću pokretani vjetrom te proizvode prodoran zvuk koji plaši ptice. Istu namjenu imao je i krumpir sa zabodenim perjem obješen na dugačku špagu, tako da se vrti na vjetru.

3. Elementi tradicijskog s naglaskom na odijevanje i običaje

Tijekom prikazanog razdoblja tradicijsko se odijevanje gotovo potpuno izgubilo. Ipak, neki elementi ostali su sakriveni i uklopljeni u novi izgled stanovnika sela i ovdje su vrlo uspješno prikazani. Prije svega, to se odnosi na odjeću namijenjenu ženama, čija se pripadnost seoskom stanovništvu ogleda u svakodnevnom nošenju marame. Vezana ispod brade ili na zatiljku ona nije predstavljala samo zaštitu od nepovoljnih vremenskih uvjeta, već je i isticala status udane žene. Bojom se označavala pripadnost dobnoj skupini. Tijekom zimskih mjeseci žene su nosile toplu maramu pletenu od vune zvanu *štrikanec* ili *bavel* kojim su pokrivale glavu i ramena. Najčešća boja ovih marama bila je smeđa za starije žene, dok su mlađe rado nosile svijetlu boju zvanu *putrena*. Treći element tradicijskog odijevanja je pregača, najčešće šivana od pamučne tkanine s cvjetnim uzorkom zvane *cic*. Krojene su s obavezanim prsnim četvrtastim dodatkom koji je štitio odjeću od prljanja. Duga, sitno plisirana suknja, po kojoj su podravske žene bile prepoznatljive sve do pred kraj prošlog stoljeća, nezaobilazan je element seoske odjeće, a u seriji se pojavljuje samo sporadično. Zanimljiv

odjevni predmet namijenjen muškarcima dugačka je pregača zvana *šulec* s četvrtastim prsnim dodatkom, izrađena od grube pamučne tkanine u plavoj boji. Ova pregača nosila se svakodnevno pri obavljanju poljodjelskih poslova, a postala je zaštitnim znakom glavnog lika serije, Dudeka.

Kako bi što vjernije oslikao svakodnevni život male seoske zajednice, autor scenarija vrlo je vješto opisao dio društvenih odnosa i običaja. Prije svega, to se odnosi na podijeljenost zajednice na muški i ženski svijet. Muškarci se okupljaju u seoskoj *birtiji* gdje uz kar-



Sl. 3. Koš „letvenjak“

(vl. obitelj Erdec, Peteranec, snimio: R. Čimrin).

te i *gemišt* vode razgovore o događajima u selu. Ženama je namijenjeno područje doma i dvorišta gdje se okupljaju te prenose jedna drugoj novosti iz sela. Zanimljiv je tipičan prizor žena okupljenih kraj plota koje ogovaraju odsutne susjede i prenose vijesti iz sela uz pomalo zlobne komentare. Tradicijski način života vidljiv je i kroz strogu podjelu poslova te ostatke običaja, poput vrlo vjerno prikazanih običaja uz prodaju stoke koji uključuju cjenkanje, izgovorenu formulu potvrđenu čvrstim rukovanjem (dlanovima u koje se prije toga moralo pljunuti!) te obavezanim ispijanjem *aldomaša* kojim je prodaja potvrđena. Zanimljiv dio tradicijskog jesu i običaji vezani uz smrt rođaka, neovisno o dalekom stupnju srodstva, koji obuhvaćaju podršku i posjećivanje ožalošćenih uz obavezno donošenje hrane, bdijenje te odlazak na sprovod.

Kroz odnos Dudeka prema majci prikazan je običaj iskazivanja osobitog poštovanja spram roditelja i starijih članova zajednice. Oгледа se to i kroz obraćanje u trećem licu množine, ali i posebnom statusu u obitelji koja se o starijima skrbi unutar kućanstva i štedi ih od teških poslova i briga.

4. Zaključak

Na kraju ovog kratkog razmatranja, a uzevši u obzir navedene elemente tradicijskog života prikazanog u seriji, svakako treba naglasiti kako svaka epizoda prezentira način života male seoske zajednice tijekom minulog razdoblja te ga na taj način čuva i prenosi, služeći kao zahvalan materijal za proučavanje određenih tema i područja. Pojedine prizore, poput vizure naselja koja obuhvaća *stavice* kukuruzovine ili plastove sijena, dokumentarne snimke stočnog sajma, skupine muškaraca koji kartaju u seoskoj gostionici (među kojima se obavezno nalaze uniformirani lugar i lovočuvar), žene koja vodi zapregu s kravama... više nije moguće vidjeti u svakodnevnom životu, a rijetki su i oni koji ih se sjećaju. Upravo stoga vrijednost Gruntovčana ne treba mjeriti samo velikim umjetničkim dosegom, nego i njezinim dokumentarnim doprinosom.

Literatura

- KENĐELIĆ, Slavko (ur.): *Ferdinandovac iz baštine za budućnost*, Ferdinandovac: Osnovna škola Ferdinandovac – Koprivnica: Tiskara Rihtarić, 2014.
- NJERŠ, Marina: *Zableni zvoni. Djelići baštine Peteranca*, Peteranec: Udruga žena Peteranec, 2013.
- SALAJPAL, Tereza: *Život i običaji u Goli tijekom dvadeset stoljeća*, Koprivnica: Društvo hrvatskih književnika – Podravsko-prigorski ogranak, Baltazar, 2014.
- SOMEK, Petra: *Tradicijsko graditeljstvo. Pregled s karakterističnim primjerima*, Samobor: Meridijani, 2011.

Izvori

- PERŠIĆ KOVAČ, Vesna: *Tradicijsko graditeljstvo – Peteranec*, Sigetec; vlastita terenska istraživanja i bilješke, 2015.